

Gutta cavat lapidem

VISSZHANG - LXIV. évfolyam, 10. szám, 2020. március 6.

Nyerges András, a nagy színrebontó nemrég előnyösen aposztrofálta a nevemet (*Az „úgyszólván” ismeretlen író, ÉS, 2020/6., febr. 7.*). Azt írta, hogy ezelőtt csaknem hatvan évvel (1962-ben) értékelően írtam Mihail Bulgakovról abból az alkalomból, hogy egy drámájának hangjátékátiratát sugározta a rádió. Akkoriban ez nem volt szokás. A kommunizmus fénykorában a szerzőt nem ajnározták. Ez a remek író, aki elkötelezetten volt orosz, és hitt a szovjet jövőben, a 20-as, 30-as években fehérek és vörösök egykori konfliktusát az összes drámájával nemzeti ügynek és nem politikai csatározásnak fogta fel. Egyébként kitűnő író volt, a legnagyobbakat – Gogol, Dosztojevszkij, Goncsarov – még maga Sztálin is szerette, becsülte. (Érdekes, hogy a diktátornak volt ízlése.) Tehát a politika mindent felülírt, ezért aztán szörnyű élete volt.

Akkoriban mi, fiatal, érdeklődő írók sokat beszélünk róla. Jellemző a korra, hogy Bulgakovnak a nevét sem ismerték vagy elhallgatták. Az enciklopédiák egyszerűen nem foglalkoztak vele. Nem foglalkozott vele, nem írt róla a két nagyszerű bibliográfus, Kozocsa Sándor és Radó György bibliográfiája, pedig lehetetlen, hogy ne ismerték volna, Radó még a Szovjetunióban is járt mint a világháború utáni nagykövetünk, Szekfű Gyula beosztottja. Nem foglalkozott vele a sokoldalú Révai József sem a szovjet irodalomról készített összefoglalójában, és sorolhatnám. Mindezt Nyerges a kor jellemzésére írta.

Már most nem véletlen, hogy a fiatal szerző, aki voltam, mindezt rádiókritikusi minőségben írja. Az 50-es években, indulásomkor, mint azt önéletrajzomban is megírom (*Világjáték, 2018, Corvina*), eszem ágában sem volt szépirodalommal kezdeni, mert nem én akartam megírni a nagy termelési regényt. Elmentem hát kritikusnak, annak is szerényen. Egy ízben Szabolcsi Miklós – rövid ideig az *ÉS* szerkesztője – azt találta mondani: érdekes, hogy a rádió mostanában milyen sok jó hangjátékot ad le. Könnyelmű megérzés volt. Minden azért történt, mert akkor még érvényben volt a cenzúra, amely az úgynevezett polgári szerzőket nem engedte megjelenni. Ezek a kollégák ott publikáltak tehát, ahol lehetett. Az irodalmi lapokban, kiadóknál nem, hát a rádióban. Ennek a médiumnak ugyanis értelemszerűen politikai műsorait ellenőrizték elsősorban, és nem a kulturális adást. Az csak muzsikálás és tinglitangli. Ezért aztán elhangozhatott még Weöres Sándor, Mándy Iván, Nemes Nagy Ágnes is. Szabolcsi megjegyzéséből az világlott ki, hogy a rádióműsor valóban elsőrangú, és megérdemelne egy kis kritikai figyelmet. Megállapodtunk tehát, hogy szemlézni fogom ezt a médiát. Így lettem az ország egyik első rádiókritikusa, velem egy időben lépett sorompóba hasonló meggondolásból Görgey Gábor a fél évszázad előtti *Magyar Nemzetben*.

Így indult tehát karrierem, egy látszólag mellékes, mégis szokatlan terepnumon. Nem léptem az ideológiai kritika terepére, mert ott nem lehetett volna igazat mondani. Kőfaragó vizsgát is tettem, felmenőim alapították az első magyar márványműgyárat a reformkorban (*Lex Gerenday, 2011*), tudtam, a nagy köveket úgy repesztik ketté, hogy a repedésekbe faéket tesznek, s azt vízzel locsolják. A táguló fa erősebb, a monstrum megreped. Ahogy a csepp kivájja a követ, Ovidius latin mondata szerint.

A kritikusi figyelmet a rádió vezetősége annyira megbecsülte, hogy egy idő után meghívott úgynevezett „műsorpolitikai tanácsadónak”, és a legkülönbözőbb műsorterületekről kért összefoglaló véleményt. Ehhez alkalmi csoportokat kellett összeverbuválni, amelyek alkalmasan összeválogatott műsoranyagokat egyvégtében lehallgattak, a véleményüket adták, én összefoglaltam. A következőkre volt lehetőségem: egyrészt, hogy foglalkoztassak olyan rátermett szerzőket, akiket a rendszer nem frekventált, humanitárius cselekedeteken túl pedig arra, hogy a műsorszerkesztést a magam eszközeivel a valódi értékek felé mozdítsam. Megjegyzendő, hogy a rádiót ténylegesen vezető két alelnöknek, Kiss Kálmánnak és a később

tényleges vezetővé lett Hárs Istvánnak ez a tevékenység szintén tetszett. (Érdekes adalék volna e tény az érték és hatalom viszonyának tanulmányozásához.) Mindenesetre megbecsültek ott, és a tisztességes tanácsadói díj évtizedeken át jól egészítette ki nem mindig stabil jövedelmemet.

Most hát elsősre ennyit a nemzeti színrebotó megjegyzéseiről. Hízalgőnek tűnik, hogy elismerik, már akkor ismertem Bulgakov értékeit. Kivált abban az összefüggésben, hogy a korszak egyik irodalmi diktátora, utóbb az egyetem világirodalmi tanszékének vezetője, Nagy Péter (amúgy a magasra értékelt színész, Nagy Adorján fia) egy kritikájában ugyanakkor leírja, hogy Bulgakovról mit sem hallott. Ez a kitétel különösen jólesett, mert nevezett pályám fő akadályozói közé tartozott. És jólesett azért is, mert felidézte boldogult úrfi korom nem egyszer rögs esztendeit. Kérem, ez a Nyerges András figyel.

Függelék: Szívesen leírom itt rádiókritikusi pályám egyik nagyon mulatságos jelenetét. A média iránti türelem odáig fejlődött, hogy a 70-es években az intézmény már megengedhette magának azt a luxust, hogy karácsony tájt úgynevezett hangjátékpályázatot írjon ki, amelyen a legjobb rádiódramákat díjazták, ahogy ez lenni szokott: a legjobb rendező, főszereplők, mellékszereplők stb. A zsűri nagyrészt az én kádereimből állt, elnöke pedig Illés Endre volt, az író. Egy alkalommal megkért, hogy ő külföldön lévén vegyem át helyette az ünnepélyes díjkiosztó szerepét. A nagy elnöki tanácsteremben, hosszú asztal mentén egymással szemben ültünk. A díjazottak az egyik oldalon, a rádióvezetőség a másikon. Minthogy ebben az esztendőben mind Ruttkai Éva, mind Latinovits Zoltán szerepelt rádiódramákban, természetesen a nyertesek közé kerültek. Barátok lévén őket ültettem két oldalamra. Az ünnepély elhúzódott, és Zoltán több pohárral benyakalt a repikonyakból. Hiába csitította Éva. A végén aztán az esemény átment úgynevezett kötetlen beszélgetésbe, ahogy ilyen esetekre a protokoll előírja. Az egyik mondat végén Zoltán előrehajolt, lekönnyökölt az asztalra, és azt mondta: „Nem is ez az érdekes tulajdonképpen, hanem az...” És egy szusszanásnyi szünetet tartott. Én ekkor ránéztem a velem szemben ülő, káderfeketébe öltözött vezetőségre. Arcukon kivétel nélkül félelem és döbbenet ült, amit így lehetne lefordítani: Te jóságos Isten, micsoda szituáció! Itt van ez az ünnepi pillanat, és Latinovits szólásra emelkedik. Mit fog ez most mondani? Nem tudjuk beléfojtani a szót, nem lehet kivezettetni, nincs mód, hogy elhallgattassuk. Ez itt lepocskondiázza a rendszer, és nem tehetünk semmit. Ez az egzisztenciánkra mehet.

Életemben ilyen jelenetet nem láttam. Egy politikai rend bizonyos területének vezetői, amint ki vannak téve az igazságnak, és még sejtik is, hogy valóban az igazságot fogják hallani. Hiszen azért többnyire értelmes emberek voltak.

Az Isten azonban megkegyelmezett. A színészkirályból nem a rendszer megvetése szólalt meg, hanem csupán régi mániája, hogy miért nem lehet Magyarországon magánszínházat csinálni. Szűk volt neki Pannónia.

Számomra azonban ez a szembesítés az akkori évtizedek legmeghatározóbb élménye volt.